

**Kitap Tanıtımı/ Book Review: Fikrettin Yavuz, II. Abdülhamid
Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell,
Babialı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2016.**

Esin Tüylü Turan*

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Fikrettin Yavuz tarafından kaleme alınan "II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell" başlıklı eser, 2016 yılında Babialı Kültür Yayıncılığı tarafından yayımlanmıştır. Bir müddet Amerika'nın İstanbul'daki elçiliğini yürüten Alexander Watkins Terrell'in hayat hikayesi ve hizmetlerini konu alan eser dört ana bölümden oluşmaktadır: Bir Teksas Efsanesi Yetiştiriyor; Alexander Watkins Terrell İstanbul Elçisi; Terrell'in Zor Yılları; Elçilikte Sona Doğru.

Eserin giriş bölümünde, Osmanlı Devleti'nde Amerikan elçiliklerinin açılma sürecine değinilerek, Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcına dair bilgilere yer verilmiştir. Ticarî ilişkilerle başlayan ve zaman içerisinde diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla kapsamı genişleyen etkileşim, İstanbul'da Amerikan elçiliğinin kurulmasıyla güçlendirilmiştir.

Eserin ilk bölümü incelendiğinde, Aleksander Watkins Terrell'in kim olduğu, yetiştiği koşullar ve diplomasi hayatına geçişi ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verildiği görülmektedir. İngiliz, Alman ve İskoç kökenli bir ailenin oğlu olan Terrell, eğitim hayatını Amerika kıtasında tamamlamış ve Amerikan İç Savaşı sırasında önemli hizmetlerde bulunarak, elçilik hayatına kadar önemli görevler üstlenmiştir. İlk bölümün içeriği, bu süreçleri ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve Amerika'nın o dönemdeki durumuna dair genel bir bilgi edinmemize olanak sağlamıştır.

Eserin *Alexander Watkins Terrell İstanbul Elçisi* başlıklı ikinci bölümünde, Terrell'in İstanbul elçisi olma süreci ve ilk faaliyetleri aktarılmaktadır. Terrell'in elçiliğe atanma süreci tahminlerin aksine

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, esinatik@gmail.com.

hemen gerçekleşmemiştir. Dönemin konjonktüründe Terrell'i destekleyenler, kendisinin elçilik görevine atanması konusundaki ilk girişimlerinde başarısız olmuşlar ve bu ilk girişimden uzunca bir süre sonra Terrell'in, 66 yaşındayken, diplomasi hayatına başlamasına şahit olmuşlardır. Terrell'in İstanbul elçiliğine atanmasına karşı yapılan itirazlar ve kendisinin destekçileri arasındaki çatışmalar ile İstanbul elçiliğine atanmasıyla birlikte karşılaştığı zorluklar ikinci bölümün temelini oluşturmaktadır. Terrell'in Yakın Doğu'da bir elçilik görevinde bulunmak istemesi ve bu bölgedeki tarihi eserlere olan ilgisi de okuyucunun ilgisini çeker niteliktedir. Aynı zamanda Terrell'i en çok zorlayan konular olan misyonerler meselesi ile bununla bağlantılı Ermeni Sorunu da farklı örneklerle incelenmiş ve bu konularla ilgili ayrıntılı bilgilere de eserde yer verilmiştir. Terrell'in bu konulardaki faaliyetleri ve *American Board of Commissioners for Foreign Missions* ile ilişkileri de önemli bir alanı oluşturmaktadır. Farklı örneklerle zenginleştirilen Terrell'in hikayesinde, kendisinin Amerikalı kadın bir doktorun çalışma izni almasına yönelik girişimleri ve ilginç anekdotlarla aktarılan Terrell'in Sultan II. Abdülhamid ile görüşmesi ilgi çekici diğer önemli konulardır.

Eserin *Terrell'in Zor Yılları* başlıklı üçüncü bölümünde, Terrell'in elçilikteki en zor ve en karmaşık yıllarına şahitlik etmekteyiz. Bu bölümde, Ermeni Sorunu, Terrell'in gözlemleri ile değerlendirilmiş ve çözüm bekleyen tabiiyet meselesine dair attığı adımlar gün yüzüne çıkartılmıştır. Aynı zamanda konuların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, bu meselelerle ilgili ayrıntılı bilgilendirmelere de yer verilmiştir. Böylece Terrell'in belirtilen konulardaki tutumunun daha net anlaşılmasına olanak sağlanmıştır. Amerikan Hükümeti ile Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan misyonerleri arasında kalan Terrell, elçiliği süresince vatandaşlarının haklarını korumak için elinden geleni yapmış ve misyonerlerin güdümüne girmek istemediğine dair ipuçları vermiştir. Bu bölümde, Terrell'in Osmanlı Devleti açısından tarafsız bir politika izlemeye ve Osmanlı-Amerika ilişkilerini güçlendirmeye çalışmasının Amerikan kamuoyu tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmesine sebep olduğunu görüyoruz. Bu anlamda Amerika kamuoyunda Osmanlı Devleti ile ilgili olumlu haberler yayınlamaya çalışması nedeniyle aldığı tepkilerin açık bir dil ile ifade edilmiş olduğu

ve ayrıca bu çalışmaların Bab-ı Ali nezdinde Terrell'in prestijini arttırdığını da görmekteyiz.

Terrell'in Ermeni Sorunu ile ilgili düşünceleri, Yıldız Sarayı'nda Sultan II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmenin sonrasında, *The Times* gazetesinde yayınlanmak üzere hazırladığı ancak yayımlanmayan raporunda açıklanmıştır. Bu bağlamda, Terrell, Ermeni Sorunu'nun abartılı bir şekilde ortaya konulduğunu, kamuoyuna gerçek, adil ve önyargısız bilgilerin aktarılması gerektiğini belirtmiş ve bu nedenle yapılması gereken araştırmanın niteliğinden bahsetmiştir. Bu raporun gazetede yayımlanmama sebepleri ve kapsamlı içeriği üçüncü bölümün dikkat çeken diğer konularıdır.

Eserin üçüncü bölümü, hem Osmanlı tarihinde Ermeni Sorunu'nun ayrıntılarına vakıf olma, hem de bu konuya Amerikalı bir elçinin gözünden bakma fırsatı sunmaktadır. Terrell'in destek arayışları, görevi süresince ilk kez Amerika'ya gidişi, ardından Osmanlı topraklarına döndüğünde karşılaştığı Sasun İsyanı, savaş gemisi diplomasisi, ülkedeki misyonerlerin ve 1895 Ermeni ayaklanması sırasında Amerikalıların korunması meselesi, Anadolu'da yaşanan hadiseler ile yaşanan Ermeni olayları süresince takındığı tutum nedeniyle Terrell'in Müslüman olup olmadığına ilişkin eleştiriler bölümün diğer konularını oluşturmaktadır. Elçiliği boyunca Amerikan vatandaşlarının korunması için büyük çaba sarf eden Terrell, yaptığı bütün çalışmalara rağmen eleştiri oklarının hedefinde olmuştur. Elçiliği boyunca, yaşanan Ermeni olaylarında kendi vatandaşlarını korumuş, hiç birinin canına zarar gelmemiştir. Özellikle Harput ve Maraş olaylarından ötürü zarar gören vatandaşlarının tazminatları konusunda yoğun diplomatik çalışmalar sürdürmüştür.

Eserin *Elçilikte Sona Doğru* başlıklı son bölümünde, tüm önceki bölümlerde bahsedilen çalışmaların ayrıntılarına geniş bir şekilde yer verilmiştir. Ermeni olaylarını kışkırttığı kesin olarak bilinen George P. Knaap, hakkında çıkan mahkeme kararını, Amerika lehine döndürmek konusundaki çabaları, Amerika'nın Doğu'daki Ermenilere yardım götürmek üzere gönderdiği Clara Barton'un Osmanlı topraklarına girmesine nasıl vesile olduğu, bununla birlikte vatandaşlarının haklarını korumak konusundaki tüm bu çabalarına rağmen memleketinde bulunduğu sırada yaşadığı baskılardan söz edilmiştir. Son bölümün

diğer dikkat çeken konuları, Terrell'in son kez İstanbul'a dönüşü ve bu süreçte yaşadıkları ile ilişkilidir. Osmanlı Bankası baskınının bu zamanda yaşanması, Terrell için yine yoğun bir mesai anlamına geliyordu. Yazdığı rapor ile konuyla ilgili görüşlerini hükümetine bildirmiş, yine Amerikan halkının korunması hususunda önlemler almıştır.

Yazara göre Terrell, kişiliği gereği her şeyi açık açık konuşan bir kimseydi. Bu karakteri sebebiyle diplomasi alanında olması onu eleştirenlerin hoşuna gitmiyordu. Ermeni Sorunu konusunda Amerikalı misyonerlerin çıkarıcı tavırları, Terrell'i onlara karşı cephe almaya itiyordu. Terrell'e göre ülkesini seven ve insani yardım yapmaya gönüllü misyonerler ile diplomat sıfatında olup siyasi meselelere müdahale eden misyonerler vardı. Misyonerlerin çıkarıcı istekleri karşısında mesafeli olması onun eleştirilmesinin en büyük sebepleri arasındadır. Tarafsız ve insani tutumu sayesinde Sultan II. Abdülhamid'in güvenini kazanan Terrell, görevinin sonlarına geldiğinde Sultan ile görüşmüş ve bu görüşme sonrasında önemli bir makale kaleme almıştır. Eserin sonunda bu makaleye ve Terrell'in Sultan II. Abdülhamid ile görüşmesine de yer verilmiştir.

Yazar, sonuç bölümünde, Terrell'in elçiliğinin önemine binaen değerlendirmelerde bulunmuş, yaşadığı olayları ve zorlukları yorumlamıştır. Kişiliğine atfen yaptığı değerlendirme ile olaylara bakış açısını net bir şekilde ortaya koymuştur. Terrell'in ülkesine döndükten sonra, İstanbul elçiliğini hiç bir zaman unutmadığına ve tekrar Osmanlı topraklarını ziyaret etmek için girişimlerde bulunduğuna da yer vermiştir.

Yazarın bir makale çalışması olarak başladığı bu metin yoğun bir araştırmancının sonucunda kitaba dönüşmüştür. Önemli arşiv belgelerinin yanı sıra, bir çok yerli ve yabancı süreli yayın da kaynak olarak kullanılmıştır. Terrell, Ermeni Sorunu'nun en yoğun olarak yaşandığı dönemde elçilik yaptığı için, tarihi olaylardaki önemine atıfta bulunulmuş ve bu olayların temeline dair bilgilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda çokça telif ve tetkik eser de kitabın kaynakçasında yer almıştır. Dipnotların sayfa sonunda verilmesi okuyucunun rahat bir şekilde konuya hakim olmasına olanak sağlamıştır. Eserin sonunda Terrell'in kendi fotoğraflarının yanı sıra ailesinin, çalışma izni aldığı

doktorun ve tercümanının fotoğrafları da eklenmiştir. Aynı zamanda tarihi eser merakına değinilen Terrell'in, Amerika'ya gönderdiği mumyanın fotoğrafı, kendi yazdığı raporlar, ailesine verilen nişan ve madalyalar da ek olarak sunulmuştur.

Yazarın değerlendirmelerine göre, dönemi itibariyle Osmanlı toprakları üzerinde herhangi bir planı olmayan Amerika'ya karşı güven duyan Bab-ı Ali, Amerikan elçilerine her zaman diğer devletlerin elçilerine olduğundan farklı ve samimi davranmıştır. Teksas'tan gelen, açık sözlülüğü ve objektifliği ile Sultan II. Abdülhamid'in de güvenini kazanan Terrell, bu güvenin karşılığını vermeye çalışmıştır. Amerikan kamuoyunda Osmanlı imajını olumlu yönde değiştirmek üzere yoğun bir çaba harcamıştır. Ermeni Sorunu konusunda Ermenilerin kışkırtıldığını düşünmüş ve bu konudaki tavrını ortaya koymuştur. Sonradan Amerikan vatandaşlığı almış olsalar da kendi ülkesinin vatandaşlarını hep korumuş ve görevi süresince hiç birinin canına zarar gelmemiştir. Amerikan misyonerlerinin çıkarıcı faaliyetlerine ortak olmaması yüzünden sürekli eleştirilmiş hatta Müslüman olduğu iddia edilmiştir. Tüm bu açılardan bakıldığında hem tarafsız bir göz olması hem de Osmanlı topraklarında gözü olmayan bir ülkenin elçisi olması dolayısıyla, Alexander Watkins Terrell araştırılmaya değer önemli bir kimse olmuştur. Fikrettin Yavuz'un bu çalışması elçilik sürecinin Osmanlı panoramasını ile Ermeni olaylarına Terrell'in bakış açısını ortaya koymasının yanı sıra farklı bir biyografiyi de gün ışığına çıkarmıştır. Alanında önemli bir yeri teşkil eden bu eser, diğer eserlere de kaynak oluşturacak niteliktedir.